

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет Психології і соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

кафедра соціальної допомоги та практичної психології

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

бакалавра

на тему: **«Психологічне дослідження особливостей розвитку творчої уяви дітей молодшого шкільного віку»**

«Psychological study of the peculiarities of the development of creative imagination of young children of school age»

Виконала: студентка **заочної** форми навчання

Напрямок підготовки **6.030102 Психологія**

Голєнкова Карина Андріївна

(ПП)

Керівник ст. викладач Дикіна Л.В.

Рецензент старший викладач Булгак Е.Д.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ ____ від 11 червня 2018 р.
Завідувач кафедри

Псядло Е.М.

(підпис)

Захищено на засіданні ЕК № ____
протокол № ____ від ____ 2018 р.

Оцінка ____ / ____ / ____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

Аймедов К.В.

(підпис)

Одеса – 2018

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ УЯВИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	6
1.1. Поняття про уяву. Види і прийоми уяви.....	6
1.2. Уява і когнітивні процеси	9
1.2.1. Творча уява в психологічній науці.....	9
1.2.2. Види творчої уяви.....	15
1.3. Психологічний розвиток дітей молодшого шкільного віку.....	23
1.3.1. Вікові особливості дітей молодшого шкільного вік	29
1.3.2. Діагностика уяви дітей молодшого шкільного віку.....	32
1.4. Особливості розвитку творчої уяви молодшого школяра, її критерії та функції.....	36
1.4.1. Психолого-педагогічні основи розвитку уяви з використанням літературних здібностей молодших школярів.....	45
1.4.2. Процес роботи з казкою та її вплив на психологічні закономірності розвитку уяви учнів.....	51
Висновки до 1 розділу.....	54
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	56
2.1. Організація, методи і методики дослідження.....	56
2.2. Аналіз та інтерпретація одержаних результатів дослідження.....	59
Висновки до 2 розділу.....	65
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	69
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема розвитку особистості молодшого школяра відноситься до найважливіших питань досліджень сучасної педагогічної психології, яка набуває все більшої актуальності. Постійне коливання, збагачення та диференціація наукових знань, розвиток культури, підсилення інформаційного потоку – все це адресується до таких істотних характеристик особистості учня, як ініціативність, впевненість у собі, здатність до самостійної постановки цілей, хисткість і вимагає «не лише конкретних знань, вмінь й навичок, а й здатності до творчості, до продуктивної співпраці з іншими людьми, до прийняття відповідальних рішень».

Молодший шкільний вік відноситься до початку тривалого шкільного життя. Коли дитина входить в цей вік, то вона набуває внутрішньої позиції школяра, отримує навчальну мотивацію. Навчальна діяльність стає для нього головною і розвиток особистості дитини практично та безпосередньо залежить від її результативності.

Перші дні перебування дитини у школі викликають «перебудови» у психіці дитини, яку можна віднести до стресової ситуації. З цього приводу професор М.Ф. Добринін, радянський фахівець з проблем пізнавальних процесів, писав: «щасливе і безтурботне дитинство закінчилось з приходом до школи, починається період тяжкої розумової праці». [49, с. 214] Тому школі відводиться вагома роль в розвитку розумових дій дитини.

Уява — це відтворення у психіці людини предметів та явищ, які вона сприймала коли-небудь раніше, а також створення нових образів предметів та явищ, котрих раніше вона ніколи не сприймала. Сучасний інтернет-ресурс, відомий нам як вільна енциклопедія «Вікіпедія», дає ще три визначення уяви, які тотожні вищезазначеному. У молодшому шкільному віці уява, формуючись в заміщеннях одних предметів іншими під час гри, може переходити і в інші види діяльності. Вивчення процесу творчості та шляхів розвитку творчої уяви у дітей молодшого шкільного віку надзвичайно

важливе для ефективної підготовки та навчання творчо мислячих людей у всіх видах майбутнього професійного напрямку діяльності вже дорослої людини. Тому на всіх етапах навчання у школі (початкового, середнього, старшого) слід звертати увагу на максимальне заохочення стійких творчих інтересів, цілеспрямованості творчих пошуків, витривалості у вирішенні творчих завдань.

Вдале та успішне засвоєння молодшим школярем тих чи інших знань багато в чому визначається його здатністю до творчого перетворення, смислового означення різних компонентів навчального матеріалу, комбінування, що насамперед пов'язано із функціонуванням його творчої уяви.

Проблеми творчості широко розроблялися у радянській психології. В даний час дослідники продовжують вести пошук інтегрального показника, що характеризує творчу особистість. Чималий внесок у вивченні проблем здібностей, творчого мислення та творчої уяви внесли психологи, як Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов, В.А. Крутецкий, Н.С. Лейтес, К.К. Платонов, А.Г. Ковальов, В.Д. Шадриков, А.М. Матюшкін, Ю.Д. Бабаєва, І.І. Ільєсов, В.М. Дружинін, І.В. Каліш, В.І. Панов, М.А. Холодна, В.С. Юркевич, Н.Б. Шумакова та інші.

Об'єкт дослідження – уява особистості.

Предмет дослідження – особливості розвитку творчої уяви дітей молодшого шкільного віку.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка психологічних особливостей розвитку уяви у дітей молодшого шкільного віку.

Завдання роботи:

- здійснити аналітичний огляд літератури з теми дослідження;
- розкрити сутність поняття «уява»;
- вивчити на основі психолого-педагогічної літератури основні закономірності розвитку уяви молодших школярів,

- провести експериментальне дослідження особливостей розвитку уяви молодших школярів,
- провести аналіз отриманих результатів діагностики, зробити висновки.

Методики дослідження:

1. Методика дослідження особливостей уяви на основі тесту Торренса "Неповні фігури".
2. Піктограма ("Намалюй слово").

У дослідженні взяли участь молодші школярі - учні 1-го і 3-го класів Одеської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 52 м. Одеси. Діти молодшого шкільного віку у кількості 30-ти чол., з яких 15 чол. - склали експериментальну групу (3-й клас), 15 чол. - контрольну групу (1-й клас).

У дослідженні були задіяні наступні методи: спостереження, бесіда, аналіз і вивчення продуктів творчої діяльності дітей.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можна використовувати в діяльності шкільного та практичного психологів, в роботі з вчителями та батьками з метою розвитку творчої уяви школярів, а також для розробки методичних рекомендацій та тренінгових програм по проблемі дослідження.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження ми можемо зробити наступні висновки:

Провідною діяльністю молодших школярів є навчальна діяльність. Основними новоутвореннями цього вікового періоду є довільність, внутрішній план дій та рефлексія. Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра зі вступом до школи істотно змінюється. На нього лягають нові обов'язки, змінюються стосунки з родиною, яка починає по-новому контролювати його, дитина значну частину часу проводить у школі, де спілкується з однокласниками та вчителями. У дитини можуть виникати труднощі у пристосуванні до вимог навчальної діяльності. Тому родина повинна допомогти прийняти ці вимоги як неминучі і необхідні для її розвитку.

Пізнавальні процеси молодших школярів мають ряд характерних особливостей. Сприймання поступово стає більш довірливим і цілісним процесом, хоча спочатку воно має мимовільний характер. Школярі не можуть керувати сприйманням, самостійно аналізувати той чи інший предмет. Сприймання молодших школярів характеризується поверховістю. Вони помічають не головне, а те, що яскраво виділяється на фоні інших предметів. Часто зустрічаються пропуски букв та слів у письмових роботах. Проте з віком сприймання стає більш довірливим, зростає точність розрізнення предметів.

Переважаючим видом уваги учнів початкової школи є мимовільна увага. Дитина ще не може довільно керувати своєю увагою і тому легко відволікається. Навіть при зосередженні уваги учні не помічають головного, суттєвого.

Молодший шкільний вік характеризується значними якісними змінами, які відбуваються у розвитку пам'яті дитини. Підвищується здатність заучувати і відтворювати потрібний матеріал. Зростає продуктивність,

міцність запам'ятовування навчального матеріалу. З віком підвищується точність впізнавання запам'ятованих об'єктів. Змінюється співвідношення мимовільного і довільного запам'ятовування у бік зростання ролі довільного. Інтенсивно розвивається словесно-логічна пам'ять.

Період навчання у першому класі припадає на перехід від доопераційного мислення до мислення на рівні конкретних операцій. Діти цього віку здатні встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, якщо вони можуть безпосередньо спостерігати за зміною об'єкту. Досягнення рівня конкретних операцій відкриває для учнів можливість теоретично міркувати про світ і створює основу для досягнення стадії формальних операцій. Під впливом навчання змінюється співвідношення образних і понятійних, конкретних і абстрактних мислення. Ці зміни відбуваються по-різному у залежності від змісту навчання.

Основна тенденція у розвитку уяви молодших школярів полягає у переході від переважно репродуктивних форм до творчої переробки уявлень, від простого комбінування до логічної побудови нових образів, тобто збільшується питома вага творчої уяви. З віком учні все менше потребують опори на конкретні предмети та дії. Зростає вимогливість до витворів своєї уяви. З віком образи уяви стають більш цілісними, диференційованими. Зростає швидкість утворення образів уяви.

Творча уява дітей бідніша за творчу уяву дорослих через те, що у них менший життєвий досвід, а отже, і менше матеріалу для фантазії. Тому для збагачення творчої уяви дитини слід збагачувати її досвід. У молодшому шкільному віці з'являються гарні передумови для розвитку творчої уяви. Але ці передумови далеко не завжди реалізуються. Це відбувається з ряду причин: недооцінка ролі творчої уяви, орієнтація системи освіти на репродуктивне відтворення матеріалу. Недостатня увага приділяється діагностиці рівня розвитку творчої уяви; формам роботи, які б сприяли її розвитку. Щоб подолати цей недолік, необхідні методики діагностики творчої уяви та спеціальні завдання для її розвитку.

Для визначення рівня творчої уяви молодших школярів було проведене дослідження. З його результатів видно, що високий рівень розвитку творчої уяви має невелика частина досліджуваних, у той час як більша частина має посередній або низький рівень розвитку творчої уяви. Це можна вважати й підтвердженням попереднього висновку, де наголошується на недостатню увагу до розвитку творчої уяви молодших школярів з боку сучасних освітніх програм, за якими працюють навчальні заклади України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України про освіту.
2. Державний стандарт початкової освіти – 2018.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. – К.: Шк. світ, 2001. – 21 с.
4. Концепція загальної середньої освіти 12-річна школа.
5. Концепція літературної освіти – 2011.
6. Абрамов Г.С. Возрастная психология: Учебное пособие для студентов вузов. – 4-е изд. – М.: Академический Проект, 2003 – 704 с. /«Caudeamus»/.
7. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. - Казань, 1998. - 228 с.
8. Бадмаев Б.Ц. Психология в работе учителя: В 2-х кн. – М.: Гуманит. изд.центр ВЛАДОС, 2009. – Кн.1: Практическое пособие по теории развития, обучения и воспитания. – 240 с. - /Психология для всех/.
9. Бардин К.В. Чтобы ребенок успешно учился: /Педагогический всеобуч родителей/ - М.: Педагогика, 2008. – 176 с. - /Педагогика – родителям/.
10. Барко В.І., Тютюнников А.М. Як визначити творчі здібності дитини? - К., 2001.
11. Бишляга О.М., Саричева А.С. Лінгвістична казка як засіб вивчення мовного матеріалу, творчої уяви. //Таврійський вісник освіти. – 2012. -№2. – с.193.
12. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества.- Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 2003. - 173 с.
13. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей: Учебное пособие для студ. Высш. учеб. заведений.- М.: ИЦ "Академия", 2002.- 320 с.
14. Варій М. Й.Загальна психологія.Навчальний посібник / 2-ге видан., випр. і доп. - К.: «Центр учбової літератури», 2007.- 968 с.
15. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови в початковій школі :навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних

- закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. — К. : Літера ЛТД, 2011. — 364 с.
16. Великий психологічний словник. Упоряд. Мещеряков Б., Зінченко В. - М.: Олма - прес, 2004.
 17. Великий тлумачний психологічний словник під ред. Артура Ребера. - М.: Вече - АСТ, 2000. - 591 с.
 18. Венгер А.Л., Цукерман Г.А. Психологическое обследование младших школьников — М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003 — 160 с. : ил. - /Б-ка школьного психолога/.
 19. Виготський Л.С. Уява і творчість у дитячому віці. - М.: Академія, 1997. - 93 с.: Іл.
 20. Виготський Л.С. Уява та її розвиток у дитячому віці. // Хрестоматія з психології. - М.: Просвещение, 1987.
 21. Вікова психологія і психодіагностика: підручник/Терлецька Л.Г. — К.: Видавничий дім «Слово», 2013. — 608с.
 22. Вікова та педагогічна психологія: Навч.посіб./ О.В.Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. — К.: Просвіта, 2001. — 416 с.
 23. Гільбух Ю.З. Розумово обдарована дитина. - К., 1999;
 24. Гнатко М.М. Психологічна діагностика обдарованості: Метод. реком.- Луцьк: ВВ МАНУ, 1996;
 25. Головей Л.А., Рыбалко Е.Ф. Практикум по возрастной психологии. СПб.: Речь, 2001. — 688 с.
 26. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе 4-е изд., перераб. и дополн. — СПб.: Питер, 2004. — 208 с.: ил. - /Серия «Учебное пособие»/
 27. Давыдов В.В. Психологические проблемы процесса обучения младших школьников. Хрестоматія по возрастной и педагогической психологии.- М.: Просвещение, 2001.
 28. Довженок Г.В. Український дитячий фольклор (Віршовані жанри) / Г.В.Довженок. — К.: Наук.думка, 1981. — 295с.
 29. Дорфман Л.Я., Ковалева Г.В. Исследование креативности в науке и искусстве. // Вопросы психологии. - 2009. - № 2.

30. Дружинин В.Н. Психология творчества // Психологический журнал. - Т.26, №5. - 2005. - С.101-109.
31. Дункер К. Психология продуктивного (творческого) мышления // Психология мышления / Под ред.А.М. Матюшкина: Пер. с нем. и англ. - М.: Прогресс, 1995. - С.86 – 234.
32. Дьяченко О. М., Кирилова А. І. Про деякі особливості розвитку уяви дітей шкільного віку. // Питання психології. - 1987. - № 1. - С. 44-51.
33. Дьяченко О.М. Про особливості уяви у дітей дошкільного віку// Нові дослідження в психології. Інтернет - стаття. 2009.
34. Дьяченко О.М. Розвиток уяви дошкільника. Електронний підручник. 2005.
35. Ельконін Д.Б. Дитяча психологія: Учеб. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Ред.сост. Б.Д. Ельконін. М-М: Изд. центр «Академія», 2004 – 384.
36. Загвязінский В.І., Атаханов Р. Методологія і методи психолого-педагогічного дослідження. - М.: Академія, 2005. - 208 с.
37. Заїка О. Формування навички свідомого читання у молодших школярів як передумова успішного навчання в основній школі // Українська література в загальноосвітній школі. – 2007. - №6.- С. 11-14.
38. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості /За ред.Л.М. Проколієнко. - К.: Рад. Школа, 1999. - 608 с.
39. Люблинская А.А. Учителю о психологии младшего школьника. Пособие для учителя. М., Просвещение, 1977.
40. Матюхина М.В. Мотивация учения младших школьников. – М.: Педагогика, 2008 – 144 с.
41. Матюшкин А.М., Снек Д.А. Одаренные и талантливые дети // Вопросы психологии. - 2001. - №4. - С.88-97.
42. Мельник Ю. Формування уяви молодших школярів засобами предметів // Наукові записи ТНПУ ім. В. Гнатюка. Педагогіка. - Тернопіль. - 2002. - С.50-55.
43. Натадзе Р. Г. Установочное действие воображения в школьном

- возрасте / Р. Г. Натадзе // Вопросы психологии. - 1998. - № 5. - С. 63-72.
44. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови у початковій школі. - Тернопіль - Астон - 2003 р. - 542 с.
45. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб.заведений: В 3 кн. 4-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики – 640 с.
46. Немов Р.С. Психологія: Підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів: У 3кн. - 4е. видання - М.: Гуманітарний видавничий центр Владос, 2001. - Кн. 1: Загальні основи психології / Уява: 260 - 271.
47. Новікова Н.А. Творча уява як перспектива розвитку особистості. Електронний журнал "Педагогіка мистецтва", 2007, № 1.
48. Общая психология: Учеб. для студентов пед.ин-тов. А.В.Петровский, А.В. Брушлинский, В.П.Зинченко и др.; Под ред. А.В.Петровского – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1986 – 464 с.
49. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе – М.: Тц «Сфера», 1999 – 240 с. – ISB №5 – 89144-007-5.
50. Педагогическая психология. Учебн. для студ. высш. учеб. заведений. Под ред. Н.В.Клюевой – М.: Изд-во Владос-Пресс, 2003 – 400 с.
- Педагогіка / За ред. М.П. Ярмаченка. - К., 1986.
51. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика. - М., 2006. - 280 с.
52. Пономарева Р.А. Креативный потенциал технически одаренной личности: природа, структура, критерии, развитие.
53. Рагозіна В. Особливості методики розвитку творчих здібностей молодших школярів // “Мистецтво та освіта”. - 2007. - №3. - С.5-8.
54. Развитие личности ребенка Н. Ньюкомб – 8-е изд. – СПб.: Питер, 2003 – 640 с.: ил. /Серия «Мастера психологии»/.
55. Речицкая Е. Г. Развитие творческого воображения младших школьников / Е. Г. Речицкая, Е. А. Сошина. - М., 1999. - С. 25-44.

56. Роменець В.А. Психологія творчості. - К: Либідь, 2001. – 288 с.;
57. Рослякова Е. Е. Проблема воображения в контексте гуманистического подхода к развитию личности ребёнка / Е. Е. Рослякова // Начальная школа. - 2003. - № 5. - С. 51-53.
58. Рубінштейн С.Л. Основи загальної психології. Глава IX. Уява. Електронний варіант статті. 2005.
59. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. - К.: Абрис, 1997.
60. Савченко О.Я. Методика читання у початкових класах.- К.: Освіта, 2007.– 250 с.
61. Самоукина Н.В. Первые шаги школьного психолога. Психологический тренинг – Дубна: ООО «Феникс +», 2009 – 192 с.
62. Смирнова Е.О. Психология ребенка: Учебник для педагогических училищ и вузов. – М.: Школа-Пресс, 1997 – 384 с.: ил.
63. Стрезикозин В.П. Актуальные проблемы начального обучения. Пособие для учителя. М., Просвещение, 1976.
64. Суботіна Л.Ю. Розвиток уяви в дітей: Популярний посібник для батьків і педагогів. - Київ: Академія, 1997. - 140 с., іл.
65. Суботіна Л.Ю. Розвиток уяви дітей .- Ярославль: «Академія розвитку», 1997. - 240с.
66. Сухомлинський В. О. Вибрані твори / В.О. Сухомлинський. — В 5 т. — Т. 3. — К.: Радянська школа, 1980. — 376 с.
67. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям: Вибр. твори: У 5 т.- К.: Рад. школа, 1977. — Т. 3.- С. 47.
68. Талызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников. Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1988 – 175 с.
69. Творческие способности / Елисеев О.П. Практикум по психологии личности.- СПб., 2003. - С. 373-374.
70. Туник Е.Е. Диагностика креативности. Тест Е. Торренса. - СПб.: Иматон, 1998;

71. Фонарева А.М. Развитие личности ребенка: пер. с англ. Общ. ред. А.М.Фонарева. – М.: Прогресс, 2007 – 272 с.: ил.
72. Фридман Л.М. и др. Изучение личности учащегося и ученических коллективов: Кн. для учителя / Л.М.Фридман, Т.А.Пушкина, И.Я.Каплунович. – М.: Просвещение, 1988 – 207 с.: ил. - /Психолог. наука – школе/.
73. Фридман Л.М. Изучение процесса личностного развития ученика. Изд.2-е, пер., испр. – М.: Изд-во «Институт практической психологии». Воронеж: ИПО «МРДЭК», 1998 – 64 с. /Серия библиотека педагога-практика»/.
74. Холодная М.А. Гельфман Э.Г. Интеллектуальное воспитание личности // Педагогика. - 1998. - №4.
75. Чорна Л. О. Роль шкільного психолога у розвитку творчої уяви молодших школярів // Л. О. Чорна // Обдарована дитина. - 2004. - № 9. - С. 24-29.
76. Шевандрин Н.И. Основы психологической диагностики. У 3 Ч. - М.: ВЛАДОС, 2003.
77. Шмельов А.Г. Основы психодиагностики. - Ростов н/Д.: Феникс, 2006. - 544 с.
78. Шумакова Н.Б. Развитие одаренности детей младшего школьного возраста в условиях экспериментального обучения // Новые исследования в психологии и педагогике, 2001. - № 1. - С.44 - 50;
79. Эльконин Д.Б. Детская психология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Ред.сост. Б.Д. Эльконин. М-М: Изд. центр «Академия», 2004 – 384.
80. Явовенко М. Розвиток уяви та літературних здібностей молодших школярів / М. Явовенко // Початкова школа. - 2003. - № 3. - С. 14-17.